

szempontok szerint írott, a multénál tárgyilagossabb, történet szemléletnek nemcsak a szakirodalomban, hanem a szépirodalomban is már nagy tere van, annak legjobb bizonyítéka az, hogy P. Gulácsy Irén ilyen szellemben írott regénye, a «Pax Vobis» pár hónap alatt már a VI. kiadást éri meg. Annál inkább kívánatos, hogy ez az egészséges irányzat, szigorúbb történelmi mérték alá eső munkáknál is érvényesüljön.

Az érthető, hogy egy ilyen nagy előtanulmányt igénylő munkában, amely tárgyát a honfoglalástól majdnem napjainkig terjedő évezredből meríti, az író nem hatolhat minden részletbe s így jóhiszemű tévedések is csuszhatnak munkájába. Legyen szabad ezek közül néhányat felemlíteni, hogy ezek a munka esetleges újabb kiadásában helyesbíthetők legyenek.

Mátyás király utolsó, 1488-i sziléziai hadjáratában a főcsata nem Thorwaldsen-nél, hanem Thomaswaldau mellett zajlott le.

II. Rákóczi Ferenc kuruc hadseregénél a vezénylő seregparancsnokok nem voltak «főtábornokok», mert ezt a címet és méltóságot egyedül Bercsényi Miklós viselte és ő is csak 1706 óta. Sok eseményt, így főleg a kuruckor trencsényi és romhányi csatáit a szerző régibb kútfők alapján tévesen írta le. Ma már tudjuk, hogy a trencsényi vereséget nem Ocskay okozta. A romhányi csata is egészen másképpen játszódott le. Károlyi hadteste egyáltalában nem támadt, be sem avatkozott a küzdelembe, hanem mindvégig tétlenül vesztegelt a Lókus-patak túlsó partján.

Abban viszont a szerzőnek nagyon igazat adunk, hogy Rákóczi szabadságharca másképp zajlik le s másképp végződik, ha Bottyán János lett volna a kuruc sereg fővezére.

A szerző szerint Pálffy Jánost Bécs 1710 őszén azért nevezte ki főparancsnokká, hogy a magyar szabadsághozmozgalmat tüzzel-vassal fojtsa el. Ez téve-

dés, mert Pálffy személye éppen azt az irányváltást jelentette, amely a kuruc felkelés végleges lebonyolítását a béke felé terelte. Ezt néhány sorral alább a szerző maga is elismeri.

Különösen jól sikerült Zrínyi Miklósról, a költő és hadvezérről írott méltatás, amely kellő világításba helyezi ezt az egészen különleges tehetséggel felruházott katonatudóst és hadvezért. Zrínyi Miklós a szigetvári hős, viszont nem tartozik e könyvbe, mert nem volt hadvezér.

Nagy szeretettel foglalkozik a szerző Görgey Artur személyével. Ez a nagy magyar hadvezér a szakemberek szemében már átesett az átértékelés mérlegén s hisszük, hogy Julier ezredes könyvének róla, ugyancsak ilyen értelemben írt fejezete, hozzá fog járulni ahhoz, hogy a nagyközönség is érdeme szerint méltányolja ezt az évtizedekig méltatlanul félreismert és árulónak tartott nagy magyar katonát és nagy magyar jellemet. *Markó Árpád.*

Bochuniczky Szefer novellái (Rigó, Nők). Az író jónak látta két kötetbe szedni kiadásra váró novelláit; félt talán, hogy túlságosan tarka könyvet ad ki a kezéből, ha parasztjait és elparasztosodott urait, pesti, mérgevirág asszonyaival összekeveri. Jobbra állította hát a színes vidéki életet, balra az úgynevezett női sorsot s ki nyomtatott egy «naturalista» kötetet, amely a felszínes olvasót Móriczra emlékezteti s egy «délekelemzőt», amelyet az irodalmi genealógia Kaffka Margithoz fog hozzábagozni.

Az ilyen szétválasztásnak meg is lehet a haszna olyan országban, ahol írók és olvasók vagy paraszt vagy intellektüelpártiak s egy fél kötetre mindig elébb van pénz, mint egy egészre. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy a kétféle millió kétféle érdeklődést vagy éppen kétféle írói modort jelent s Bochuniczky Szefernek van egy naturalista s egy pszichológus

változata. E két kötetbe csak a díszlet más, az író érdeklődése monomániásan állhatatos. Csak a kicsinyesen értelmezett téma: a cselekmény változik, az igazi téma, amire a művész a figurában, helyzetben, gondolatban vadászik: görcsösen ugyanaz.

Csak a két kötet legmesszebb eső novelláit kell egymásmellé állítani s a naturalista és pszichológus Bochniczky menten összeolvad. A Rigó című kötet egyik novellájában a vasárnapozó parasztlegény kimegy a tanyára, meglátogatja a nénjét, nőülvételéről szeretne beszélni vele. Az asszony valamikor Pesten volt cseléd, ott ráragadt az úri nagyralátás, sok limlomot összelopott s annyira belejött a gyűjtésbe, hogy az urával is csak gyűjtetni akar: dolgozni, szerezni s minél vékonyabban enni. A legényt a néje meg a sógora is kelletlenül fogadják, minek jött ez ide ebéridőben? Amíg lehet húzzák az időt, de a legény ismeri őket, kínzó flegmával gusztálja a majorságot, meghintáz az uras diványukon s kibőjtöli a levest. A sógor, mint aféle férfi, aki nem tudja, hogy kell a rokonnal beszélni, dicsekedne, de az asszony lehurrogja, túlpanaszkodja. A legény közben nézi a kimert csibelevest, ejha, csak háta van benne, ilyen volt a néje már lánykorában is, eldugta előlük a falás kenyeret is. Előbb csak célozgat, hogy nálatok a madarak talán a hátukkal repülnek, de amikor nem használ, gondol egy nagyot, belemer a félretett fazékba s diadalmasan húzza ki a zsíros combokat. A kiéheztetett sógorra is átragad a lázadó szellem, a rétest már ő is fülignyilt szájjal falja, így pukkasztják az asszonyt. De, amikor a sógor szónokolni kezd s a piacraszánt dinnyét is bezabálják, kitör a vihar. A férfi valami gyanusat lát az asszony szemében s a papucsok veszélyt szimatoló kedélyességével kinnálgatná már: no, csak egy falatot. Az asszony azonban torkig van a

hasukat tömő férfiakkal; az ura is csak ehhez ért: neki fősvény hírét költeni, de, hogy milyen jó lánysága volt neki s most, hogy kuporgat hitvány férje mellett, aki még aratást sem vállal, arról nincs beszéd. A házasságuk tályogja felfakad, a házások elmondják egymásnak a magukét s lassan megkönnyebbszenek. Errevaló a házasság, okoskodik a sógor. Hát te mikor szánod el magad? — Már van is valakim, — feleli a legény — s az új mátkahir a duzzogó asszonyt is visszatereli az együttesbe. Kérdezősködnek, aztán összenevetnek. Megvan a béke.

Ha már most ezzel a paraszt novellával szembeállítunk egyet a másik kötetből, mi történik abban? Marianne, a csendes, finom mintalány, nehezen hordja a jóságát, amelyet az emberek úgy emlegetnek neki, mintha azt mondanák: nem félünk tőled, látjuk, hogy nem árthatsz nekünk. Ezt a jóságra kárhozott Mariannet egy ideges tavasz különös históriába keveri. Eszébe jut barátnője, Ágnes, ez az érzéki, buta lány (akinek minden eredetisége a buja szája s az ostobasága) és vőlegénye: Bertalan Sándor. Meglátogatja őket s noha egészen fölösleges köztük, hogy-hogy nem, hozzájuk szegődik. A dolgában biztos Ágnes csakhogy az erejét mutassa, agyondícséri Mariannet s este vőlegényével kísérteti haza. Tetszik neki, hogy ezt a vérszegény finomságot a boldogságával kinozhatja. Ágnes megbetegszik s Marianne a leghűségesebb betegápolónő. Közben azért a fiút is sajnálgatja, milyen kár, hogy ilyen közönséges nőnek a karmai közé került. Most már a beteg sem olyan fölényes; idegeskedik, érezheti vele, hogy nincs szüksége rá. Ha közéjük megy, azok kinosan hallgatnak s ő Ágnes multja felől kezd érdeklődni. Hol laktál azelőtt? A Rózsadombon. Melyik utcában? Elfelejtettem. Ennek multja van s még jobban sajnálja Sándort. Régi mosódaszámlákból, zuglói füsze-

reszek és szobaasszonyok pletykáiból össze is állítja az igazságot. Ágnesnek csakugyan van multja, mielőtt Bertalan menyasszonya lett, fűvel-fával szeretkezett. Ha Ágnesnek hatalmat ad a buja szája; neki is van fegyvere: a titok. A két nő közt megindul a szurkálódás. Féltünk már, hogy nem jössz, úgye Sándor? S a fiú ásitva felel, igen. Marianne viszont a Zuglóban talált hímezőasszonyt és Nagyurat, a fűszerest emlegeti. A gyanútlan férfi fölött két nő gyilkolja egymást. Marianne a tisztességre célozgat, Ágnes az erénycsozókre, akik nem tudják, hogy az ember csak bűn után érezheti, hogy nem bir bűnös lenni. A jegyesek bejelentik Marianne-nak, hogy esküsznek és a finom Marianne megír egy levelet, amelynek az alján ez áll: figyelmezteti névtelen barátja.

Talán ez a két novella áll egymástól legmesszebb a két kötetben, de mind a kettőnek a fókuszában ugyanaz a jelenet: három alattomos ember pizkálgatja egymást: ott a leves fölött, itt a szalondiványon. Ott azt kérdik, ez a csibe a hátával repült. Itt: emlékszel Nagy fűszeresre a sarkon. Az egyiknek a comb kellene, ami a levesben lappang, a másik oda akarja döröglni, hogy átlátok rajtad. Kicsinyesek. De kicsinyességük az élet nagy szívére tett stetoszkóp. Ahogy kicsinyes vágyuk vagy indulatuk átbök az úri vagy paraszt illemen: drámaibb, mintha megölnék egymást.

Bochuniczky Szeffi a kicsinyesség poétája. Lebecsült örömök, túsúrásnyi bosszúságok, apró megszegyenülések, szegényes önámítások, garasos becsapások végtelen fontosságáról ír. Megvetett műveletek, mint az evés, pletykázás, egy kis kiruccanás a hegyekbe, többek az ő szemében, mint az élet nagy eseményei. Ezek a nagy események. Hősei: az asszony, aki nem bírja ki, hogy férje, a paraszt jegyző, szántást kérjen a földesúr ked-

vesétől; az elgyötört hivatalnokpár, akiket a hűvösvölgyi pohár sör egy pillanatra összeemelegít; a vidékről felránduló mama, aki oda ül asszonylánya s az udvarlója közé és pusztá jelenlétével megszegyeníti a nőt és szájalmassá teszi a férfit, a plébános, aki elcsábíttatja magát a huncut pesti fiúkkal, tetteteti, hogy fölutazik velük Pestre, de az állomáson kezükbe nyomja a jegyet s szomorún hazabaktat; Rigó, ez a bájos cseléd lány, aki azzal, hogy rossznak hazudja magát, csak mert kelleni akar a vendég úrnak, egy kis hazugsággal a szerelem határtalanságát vetíti belénk. A két kötetben talán egyetlen egyszer történik valami olyan, amit eseménynek lehetne nevezni: a cselédember agyonvágja a rokkant, srófoslábú gazdát, mert az nem engedi, hogy az új harangot ő is megkondítsa, holott hozzájárult a költséghez. Birkabégés, mondja a srófoslábú kongatására. Az meg: félre, másutt a cseléd helye. Ennyiből kerekedik a gyilkosság. Bochuniczky-nél még ölni is kicsinyességből ölnek.

Érett művészfantázia ez, amely az életet csak a kicsinyesség tükrében hajlandó felmutatni s nagy dolgoknak csak kis okaira kíváncsi. Bochuniczky szemében a kicsinyeségek és kicsinyeségek azok az igazgyöngyök, amelyeknek a létrejöttéhez az élet egész oceanja kellett. Az ő «kicsinyességei», a nyomor, a hétköznapiak az önemész-tődés roppant nyomása alól sajtolódnak ki. Nehéz, megáporodott világ, amelynek szívós aknaharca s hangtalan segélykiáltása a kicsinyesség.

Nem nehéz belátni, hogy az ilyen írónak a novella testére szabott műfaj. Épen egy novellára van szüksége, hogy amit akar, közölhesse. A fölviillantott alakok kísétálnak a novellából s bizonyára tovább élnek, de maga a mondanivaló nem kívánczik tovább, a kicsinyességet érzékeltető atmoszféra kialakult, az író érzését a novella

épolý maradéktalanul közli, mint a költőét a vers.

Kompozíciója is mint a költőé. Voltakép nem komponál, de ösztöne van ahhoz, hol kell elkezdni s hol kell befejezni. Fényképészek mondják, hogy a jó fényképet nem a felvétel teszi, hanem a kivágás: tudni kell, mit hagy meg és mit nyír le a képről. Bochuniczky novelláinak a kivágása jó, olykor merész is. Első műve: a Kis bojtár óta sokat hátorodott.

Ami némi vakotát hagy ezeken a novellákon: az valami föl-fölbukkanó őszinteséghiány. Amilyen asszonyi az érdeklődése, olyan férfias akar lenni külsőségekben. Az élet izeit férfi innyel csemesegtetni, sokszor az a benyomásom, mintha kedvet akarna csinálni nekünk, örök pákosztos gyerekeknek: ügye jó, ügye ez kell nektek. Egy-egy olvasott könyv modora, módszere is el-elkapja s a mondatai sem egészen teli lélekből csengenek. Cifrább is, meg egyszerűbb is önmagánál. Húsz év előtt volt divat olyan mondatokat írni, amelyeknek minden szava külön pompázkodik a mondat rovására. Bochuniczkyben megvan a hajlandóság erre a «túlkifejezésre», ugyanekkor túlságosan tördeli, aprózza az elbeszélő nyelvet. Ebben megint valami férfias egyszerűséget mímel, ami nőirónál különben természetes.

A gyümölcs azonban így vakotásan is izes és érett. Jelentkező kötetében, azt hiszem kevés novellista mutatta fel ilyen tisztán, keveretlenül a talentumát. Ami legjobban tetszik nekem benne: ép ez a művészi salkatalság, amelyre másokat csak a hosszú gyakorlat segít. Nem vállalkozik semmire, amihez nem ért s amire vállalkoznia lehet. Tehetség és mű egybevágók.

Németh László.

Világirodalmi Lexikon. Szerkeszti: Dr. Dézsi Lajos. (Budapest, a Stúdium

kiadása. IV., Múzeum-körút 21.) E három kötetre tervezett tudományos mű a szaklexikonok mai áradatában is feltűnik imponáló méreteivel s komoly, izléses kiállításával, belső értékét pedig első pillanatra biztosítani látjuk szerkesztőjének: Dézsi Lajosnak, a szegedi egyetem tanárának nevével. A bizalmat a mű iránt fokozza, hogy a munkatársak is kivétel nélkül elismert szak tudósok.

A most megjelent első kötet máris számot ad a mű jelentőségéről, melyet különösen két tulajdonságában látunk. Az egyik az, hogy terjedelménél fogva is felülmúlja az anyag gazdagsága tekintetében az eddigi kísérleteket; a másik: hogy nemcsak az írók és művek ismertetését adja, hanem az irodalmi műfajok fejlődését is bemutatja külön-külön címszók alatt. Így a világirodalom történetét is pótolja — amennyire egy lexikon pótolhatja — s felöleli és magyarázza az összes esztétikai, poétikai, stilisztikai, nyelvi, szóval az összes irodalomtörténettel kapcsolatos fogalmakat. Nemzeti szempontból külön érdeme, hogy a magyar irodalommal összefüggő jelenségekre tekintettel van s gazdag bibliográfiájában a magyar szerzők műveire is különös gondot fordít.

Természetes, hogy ezt az óriási anyagot — írói életrajzokat, műfajok fejlődéstörténetét, kiválóbb művek külön címszók alatt írt beható jellemzését, bibliográfiát stb. — csak úgy szoríthatja be a mű szerkesztője három kötetbe, ha tárgyköréből a magyar irodalmat kirekeszti. Erről, mint az előszó mondja: «a Stúdium könyvkiadó részvénytársaság kiadásában megjelent *Magyar Irodalmi Lexikon* a közönségnek úgyis rendelkezésére áll». Így hát a Világirodalmi Lexikon csak úgy igazán teljes, ha negyedik kötetnek a Magyar irod. lexikont is hozzászámítjuk, mely ugyanazon elvek szerint készült s teljesen azonos köntösben jelent meg, mint ez az egyetemes